

โดยสำคัญ “ปัญญา” ของนารี: ภาพลักษณ์สตรีในวรรณคดีไทยสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นกับปัจจัยเกื้อกูลด้านการศึกษา

THE SIGNIFICANCE OF FEMALE’S WISDOM: THAI LITERAL FEMALE IMAGES IN PRIMARY RATANAKOSIN ERA WITH SUPPORTED EDUCATIONAL FACTORS

อัครวิทย์ เรืองรอง / AKHAWIT RUENGRONG

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

DEPARTMENT OF THAI, FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
BANSOMDEJCHAOPRAYA RAJAPHAT UNIVERSITY

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาภาพลักษณ์อันโดดเด่นของตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเลือกศึกษาเฉพาะตัวละครที่มีความสำคัญ ในฐานะตัวเอก หรือตัวที่น่าสนใจอันมีบทบาทต่อการดำเนินเรื่อง ได้แก่ นางสาววรรณมาลี นางละเวงวันพา นางวาลี นางรจนา นางแก้วหน้าม้า นางตะแลงแกง และนางนพมาศ

ผลการศึกษาพบว่า ตัวละครหญิงเหล่านี้มีลักษณะเด่นที่น่าสนใจผ่านภาพลักษณ์ ๓ ประการคือ คือภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ ภาพลักษณ์ของผู้มีปัญญา และภาพลักษณ์ของผู้แหวกชนบเรื่องเพศ ภาพลักษณ์ทั้ง ๓ ประการข้างต้นอาจกล่าวได้ว่านอกจากจะมีความเชื่อมโยงในแง่ที่มีลักษณะร่วมกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงในบริบทแห่งยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้ว ยังมีปัจจัยเกื้อกูลอย่างสำคัญยิ่งจาก “การศึกษา” ที่ตัวละครหญิงได้รับอีกด้วย

คำสำคัญ: ปัญญา/ภาพลักษณ์สตรี/วรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

Abstract

This article was aimed to study the outstanding Thai Literal Female Images in Primary Ratanakosin Era, especially, the significant and interesting female protagonists or others whose characteristics are important through the story continuing, regarding Nang Suwanmalee, Nang Lawengwanla, Nang Walee, Nang Rojana, Nang Kaewnama, Nang Talangkang, and Nang Noppamas.

The findings were as follows: these female protagonists were outstanding and interesting through 3 images regarding army leaders, wisdom leaders, and sexual protestors. The images as mentioned were supported significantly from the education.

Keyword :Female Wisdom/ Female Image/Thai Literal Primary Ratanakosin

บทนำ

ในบริบทของสังคมไทยนั้นความรู้ ความจริงเกี่ยวกับ “หญิง ชาย” เป็นความรู้ ความจริงที่มีความแตกต่างหลากหลายกันไปซึ่งไม่ได้แตกต่างกันในด้านสรีระเท่านั้นหากยังรวมไปถึงเรื่องของบทบาทหน้าที่และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อีกด้วย ความคิดความเชื่อ แม้ในยุคหลังสมัยใหม่จะพยายามมองในเชิงวิพากษ์ (โต้แย้ง) ว่ามันคือวาทกรรม (Discourse) อันเป็นมายาคติ (Myth) ที่ถูกสถาปนา (Construct) ไว้ และพยายามชี้ให้เห็นว่า ศาสนาและกฎหมายก็มีส่วนในการสถาปนาวาทกรรมนี้อยู่มาก การมองแบบคู่ตรงข้ามเยี่ยงนี้จึงเป็นประตูด่านเบียดขับให้หญิงเป็นอื่นไปจากความเป็นมนุษย์ทั้งในแง่ของมนุษย์ที่หมายรวมทั้งหญิงชายและมนุษย์เพศหญิงที่ไม่เท่าเทียม (ต่ำต้อยด้อยค่า) กับชาย

แนวคิดดังกล่าวนี้มักถูกเข้าใจว่าเพราะเรานำเอากรอบแนวคิดหรือทฤษฎีตะวันตกมามองหรือศึกษานั่นหมายความว่า เป็นมุมมองที่ไม่สอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม ความเข้าใจดังกล่าวนี้แม้จะปฏิเสธได้ยากแต่ก็มีข้อที่น่าใคร่ครวญอยู่น้อย หากเราเชื่อว่า “มนุษย์มีความเป็นสากล” แนวคิดหรือทฤษฎีดังกล่าวก็น่าจะศึกษาได้ แต่ในขณะเดียวกัน “มนุษย์ก็มีความเป็นลักษณะเฉพาะ” เราก็ต้องกลับมาพิจารณาพิเคราะห์ว่า “ลักษณะเฉพาะที่ว่านี้” คืออะไร ซึ่งถ้าตอบให้สั้นและกระชับที่สุดก็คือ “วิถีชีวิตและ/หรือวัฒนธรรม” ซึ่งกลับมีความหมายกว้างขวางและซับซ้อนตามที่ผู้มีบทบาทในการกำหนดและประกอบสร้างวัฒนธรรมนั้นๆ ขึ้นมา และเป็นที่ยอมรับตรงกันว่า “ชาย” อีกนั่นแหละที่มีบทบาทต่อการกำหนดและประกอบสร้าง “ลักษณะเฉพาะ” ขึ้นมา และลักษณะเฉพาะนี้เองที่เป็นปัจจัยกำหนดวัฒนธรรมอันชี้ให้เห็นถึงความต่างระหว่างเพศหญิง-ชาย

ไม่มากนักน้อย ข้อชี้ชัดอันสนับสนุนความคิดที่ชายมีบทบาทและสถานะทางสังคมดีกว่า ได้สะท้อนผ่านผลึกทางความคิดที่ตกค้างมาถึงปัจจุบันในรูปของถ้อยคำสำนวน อาทิ “ชายข้าวเปลือก หญิงข้าวสาร” “ชายช้างเท้าหน้า หญิงช้างเท้าหลัง” ฯลฯ นี่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทยที่ชายมีบทบาทและความสำคัญดังที่สุกัญญา สุจนายา กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...สังคมไทยเป็นสังคมที่ชายเป็นใหญ่ (Patriarchal Family) จากประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ชายมีสถานะสูงกว่าหญิงในทุกด้าน ส่วนมากหญิงมีแต่ภาระหน้าที่แต่ปราศจากสิทธิ จากสภาพสังคมที่ชายเป็นใหญ่นี้เอง ชายได้กำหนดประเพณี ค่านิยมหลายประการขึ้นเพื่อให้ผู้หญิงอยู่ในกรอบที่ตนต้องการโดยเฉพาะจารีตประเพณีในเรื่องเพศผ่านกฎหมายและวรรณกรรมคำสอนต่างๆ เช่น สุภาษิตพระร่วง โอวาทกษัตริย์ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์และสุภาษิตสอนหญิง คำสอนเหล่านี้ต่างก็ร้อยรัดสตรีให้ตราบแน่นอยู่กับขนบธรรมเนียมประเพณีมาหลายชั่วคน” (สุกัญญา สุจนายา, 2525 : 102)

อย่างไรก็ตาม มีทัศนะอันน่าสนใจว่า สังคมไทยสมัยก่อนถือว่าชายหญิงมีสถานะใกล้เคียงกัน ความแตกต่างกันส่วนใหญ่เกิดจากความแตกต่างตามธรรมชาติของหญิง-ชาย ซึ่งมีได้เกิดจากเงื่อนไขทางสังคม หญิงชายช่วยเหลือกันในการทำมาหากินและการดำรงชีวิตครอบครัว ตลอดจนการต่อสู้ป้องกันชุมชนของตนจากการรุกรานของผู้อื่น ชายหญิงมีบทบาทหน้าที่

ร่วมกันในบางส่วน จารึกสุโขทัยกล่าวถึงพระมหากษัตริย์และพระราชินีเสด็จออกรบด้วยกัน ในบางสังคม หญิงมีสิทธิเหนือกว่าชาย เช่นหญิงหม้ายหย่าร้างสามีจะได้มรดก 2 ส่วนในขณะที่สามีได้ 1 ส่วน และเป็นผู้ดูแลบุตร (ประเสริฐ ณ นคร, 2514: 28 – 30) แนวคิดนี้สอดคล้องต้องกันกับนักมานุษยวิทยา คนสำคัญของไทยอย่างปราณี วงษ์เทศ (2549, 108 – 118) ที่กล่าวว่าลักษณะทางสังคมของชุมชนในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีร่องรอยทางพิธีกรรมและคติบางประการที่แสดงถึงการให้ความสำคัญต่อเพศหญิงในฐานะผู้นำหรือระดับผู้นำทางสังคมดังที่มีผู้ศึกษาทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและนักคติชนวิทยา แต่เมื่อรับวัฒนธรรมจากสังคมภายนอกอย่างจีนและอินเดียก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ให้ความสำคัญต่อผู้ชายในสังคมในฐานะผู้นำทั้งทางโลกและทางธรรม กระนั้นก็ร่องรอยแห่งความเป็นผู้นำของผู้หญิงยังปรากฏในการประกอบพิธีกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น การทรงเจ้าเข้าผี การรำผีฟ้า เป็นต้น

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2516: 161) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า “อย่างไรก็ตามสถานะของผู้หญิงตกต่ำลงหลังจากที่ได้รับอิทธิพลพราหมณ์ซึ่งเข้ามาพร้อมกับขนบประเพณี โดยไทยรับผ่านขอมหลังจากตีนครธมได้ในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 2 พ.ศ. 1028-2027 เพราะคติอินเดียถือว่าผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ชายตลอดชีวิต” ดังมีคำกล่าวในทิวปเทศว่า “บิดาต้องรักษาในคราวเป็นเด็ก ภัสตาต้องปกครองในเวลาเป็นสาว บุตรชายต้องดูแลในปฐมวัย อันสตรีหาปกครองตัวเองได้ไม่” (พระยาอนุมานราชธน, 2507 : 63) ดังนั้น ผู้หญิงจึงถูกกำหนดบทบาทและหน้าที่เสียใหม่แยกจากชายให้เหมาะสมกับเพศของตน ผู้หญิงถูกจำกัดสิทธิบางอย่าง ซึ่งทำให้มีสถานภาพด้อยกว่าชาย จนอาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในช่วงระยะเวลากว่า 500 ปีนี้เป็นสังคมของผู้ชาย ทั้งจารีต ประเพณี และกฎหมายเกียรติยศอันนำไปสู่กฎหมายตราสามดวงในรัชกาลที่ 1 กล่าวถึงสิทธิของผู้ชายที่เหนือผู้หญิงทุกกรณี พ่อสามารถขายบุตรสาวได้ สามีขายภรรยาได้ โดยผู้หญิงไม่สามารถกระทำเช่นนั้นกับลูกหรือสามีของตนในทางกฎหมายและสังคม ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคนและสามารถฟ้องร้องหย่าร้างภรรยาได้ แต่ผู้หญิงไม่มีสิทธิเช่นนั้นโดยเด็ดขาด ผู้หญิงพึงจะได้รับสิทธินี้ เมื่อมีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัวเป็นผลสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2514 นี้เอง (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2534 : 73)

จากที่ประมวลภาพรวมของภาพลักษณ์ของสตรีไทยมาพอสังเขป เห็นได้ชัดว่า ภาพลักษณ์ของสตรีไทยก่อเกิดจากปัจจัยหลายประการ ประการสำคัญคือศาสนาและกฎหมายมีส่วนสร้างกรอบกำหนดภาพลักษณ์สตรีไทยอย่างเข้มแข็ง อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าที่ใดมีกฎเกณฑ์อันพันธนาการไว้อย่างแน่นหนาที่นั้นย่อมมีการแหกกฎเสมอ ดังที่ ศิราพร จิตะฐาน ณ ถลาง (2537 : 20) กล่าวไว้ว่า “...ตามปกติ ที่ใดมีกฎระเบียบย่อมมีความเครียดเกิดขึ้นที่นั่น และบางครั้งก็มีการฝ่าฝืนระเบียบด้วยเพื่อบรรเทาสถานการณ์ที่ตึงเครียด” เห็นชัดจากสมัย

รัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏวรรณกรรมคำสอนสตรีและวรรณกรรมคำสอนที่แทรกการสอนสตรีไว้ด้วย เช่น สุภาษิตสอนสตรี กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ โอวาทกษัตริย์ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์และโคลงโลกนิติ

การปรากฏวรรณกรรมคำสอนจำนวนมากทั้งในลักษณะของสุภาษิตและแบบเรียน โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 3 อาจเป็นเพราะ

พระองค์อาพระทัยใส่ในการศึกษาแก่ประชาชนดังปรากฏพระราชกรณียกิจที่สำคัญคือการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และทรงโปรดเกล้าฯ ให้นำความรู้แขนงต่างๆ มาจารึกไว้ที่วัดแห่งนี้เพื่อสืบทอดความรู้และขยายพรหมแดนของการศึกษาให้กว้างขวางแก่สาธารณชน ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย 2 ประการ (รินทร์ทัย สัจจพันธุ์ 2534: 25) คือ ประการแรกเป็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของการถ่ายทอดความรู้จากครูโดยตรงมาเป็นการเรียนรู้อยู่สาธารณะชนและอีกประการหนึ่งคือ การสะท้อนความก้าวหน้าของการศึกษา คนส่วนใหญ่สามารถอ่านออกเขียนได้ วิธีการศึกษาหาความรู้เปลี่ยนจากการฟังมาเป็นการอ่านแทนถือเป็นการสร้างคุณภาพคนด้วยการศึกษา

ดังนั้น ทั้งด้วยเหตุผลของการแสวงหาภูมิปัญญาจากกรอบแห่งพันธนาการผ่านวรรณกรรมคำสอนสตรีและการกลายไปสู่สังคมแห่งการศึกษาในพรหมแดนที่กว้างขวางขึ้น หญิงและชายจึงมีโอกาสนในการพัฒนาตนเองด้วยการศึกษาเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะเพศหญิงถือว่าเป็นลักษณะเด่นของยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นดังปรากฏชื่อของบทความนี้ที่ว่า “โดยสำคัญปัญญาของนารี” ซึ่งเป็นข้อความที่ผู้เขียนนำมาจาก “เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 3” ซึ่งคุณพุ่มเป็นผู้แต่ง ดังความว่า

“อันเรื่องราวกล่าวข่อยพระเดช วิริตเจตนาจิตรดำกฤษณา
ให้ศรีภักดิ์ยืนอยู่คู่สุธา โดยสำคัญ “ปัญญา” ของนารี”
(ประชุมเพลงยาว, 2507 : 422)

นอกจากความเชื่อมั่นว่าตนเองมีปัญญา ซึ่งโดยนัยคือความรอบรู้อันเกิดจากการศึกษา ที่จะแก้ปัญหาหานาอุปสรรคได้ดี นอกจากคุณพุ่มแล้วยังพบว่า มีผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกหลายคน ที่มีภาพลักษณ์อันโดดเด่นดูเดียวกัน ดังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

ภาพลักษณ์สตรีในบริบทประวัติศาสตร์และลักษณะเด่นของภาพลักษณ์สตรีในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในหัวข้อนี้จะวิเคราะห์ 2 ประเด็น คือ ภาพลักษณ์สตรีในบริบทประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และลักษณะเด่นของภาพลักษณ์สตรีในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังนี้

1. ภาพลักษณ์สตรีในบริบทประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ได้กล่าวแล้วว่า ภาพลักษณ์สตรีไทยมีความสัมพันธ์กับมิติของความคิด ความเชื่อ ศาสนา กฎระเบียบ และค่านิยมทางสังคมอย่างแนบแน่น ตลอดจนการเสียดทานต่อแรงบีบคั้นของกฎเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งร้อยรัดมัดตรึงให้ผู้หญิงไทยต้องยอมจำนนอยู่ในกรอบของมาตรฐานอันดีงามเหล่านั้นเห็นได้จากวัฒนธรรมวรรณศิลป์ประเภทคำสอนสตรีมีจำนวนมากในสมัยนี้ คุณภาพของสตรีในยุคนี้จึงได้รับการคาดหวังจากสังคม กอปรกับวัฒนธรรมการศึกษาได้รับการถ่ายทอด และแพร่หลายสู่ประชาชนในวงกว้างมากขึ้น ด้วยการเอาพระทัยใส่ในพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สตรีจึงได้รับอาณิสต์ของการพัฒนาตนเองจนสร้างความมั่นใจให้คิดและปฏิบัติเฉกเช่นเดียวกับที่บุรุษกระทำ “สตรี” หลายท่านของยุคนี้ที่มีคุณลักษณะโดดเด่นจนได้รับการกล่าวถึงในฐานะของผู้สร้างคุณูปการสำคัญของประเทศชาติ อาทิ

ท้าวเทพกษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุรนารี ซึ่งจะได้กล่าวถึงภาพลักษณ์สตรีเหล่านี้โดยสังเขป ใน 3 ประการ ได้แก่ ภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ ภาพลักษณ์ของผู้มีปัญญา และภาพลักษณ์ของผู้แหวกชนบเรื่องเพศ

1.1 ภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ

ท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทร ในฐานะที่เป็นผู้นำทัพที่เด็ดเดี่ยว และกล้าหาญ ในคราวที่ยังเป็นคุณหญิงจัน ภริยาเจ้าเมืองกลาง และคุณมุกน้องสาว ซึ่งขณะนั้นตรงกับ พ.ศ. 2328 สมัยรัชกาลที่ 1 ได้เกิดศึกเก้าทัพ พม่ายกมาตีเมืองไทยเก้าทิศทาง ทางภาคใต้เจ้าเมืองกลางเสียชีวิตพอดี แต่คุณหญิงจันและคุณมุกได้รวบรวมไพร่พลต่อสู้กับพม่าจนได้รับชัยชนะ

ส่วนท้าวสุรนารี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตรงกับ พ.ศ. 2369 ความเด็ดเดี่ยว และกล้าหาญของผู้นำทัพพบในเหตุการณ์ที่เจ้านางศุ์ผู้ครองนครเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทย คิดการใหญ่โดยยกกองทัพมาตีไทยทั้งกราบทุลสมเด็จพะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอแบ่งชาวลาวและชาวเวียงจันทน์ที่อยู่บริเวณเมืองสระบุรีกลับคืนสู่นครเวียงจันทน์ แต่พระองค์ไม่ยอมให้กระทำเช่นนั้น ขณะที่พระยาปลัดขุนนางผู้ใหญ่ไปราชการที่เมืองซุขันธ์ และเมื่อกลับมาที่แก่งทำอุบายสวาทักัดต่อเจ้านางศุ์ ซึ่งคุณหญิงไม่ร่วมอยู่ด้วย โดยที่เจ้านางศุ์ยินยอมให้นำมิดพรัดติดตัวไปด้วย เพื่อหาเสบียงอาหาร ชาวนครราชสีมาเริ่มกำลังกันฆ่าทหารของเจ้านางศุ์ อันเนื่องมาจากอุบายของคุณหญิงไม่ให้ผู้หญิงมอมเหล้าทหารจนหลับไป ทหารของเจ้านางศุ์ล้มตายเป็นจำนวนมาก ก็ไม่สามารถโจมตีปลัดและคุณหญิงไม่ได้ จนต้องยกทัพกลับเวียงจันทน์ในที่สุด ลักษณะดังกล่าวข้างต้นชี้แสดงว่า ภาวะผู้นำทัพของหญิงเกิดจากที่ชายไม่สามารถทำหน้าที่ได้

1.2 ภาพลักษณ์ของผู้มีปัญญา

นอกจากความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญในการเป็นผู้นำทัพของวีรสตรีทั้ง 3 ท่านที่ได้กล่าวแล้ว ภาพลักษณ์ ความเป็นผู้มี “ปัญญา” ของสตรีในบริบททางสังคมยุคนี้ ยังมีความโดดเด่นไม่ย่อหย่อนกว่ากัน ดังปรากฏในคุณลักษณะของ คุณพุ่ม และคุณสุวรรณ ดังนี้

คุณพุ่ม ปฏิภาณกวีหญิงคนสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีอายุอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 3 – รัชกาลที่ 5 เป็นธิดาคนโตของพระยาราชมนตรี (กู) คุณพุ่มมีความสามารถอันโดดเด่นในด้านการใช้ปัญญาผ่านพลังภาษาในรูปของกลอนสัทวา และกลอนเพลงยาว ถือว่าเป็นปฏิภาณกวีหญิงที่มีความโดดเด่นมาก ในแง่ที่ได้ใช้ศักยภาพด้านปัญญาในวิชากวีหาเลี้ยงชีพ ดังปรากฏเมื่อครั้งที่สิ้นบุญพระราชมนตรี (กู) ผู้เป็นบิดา คุณพุ่มอุทิศจัดขบวนมาก อาศัยเลี้ยงชีพด้วยการแต่งกลอนขาย (ส.พลายน้อย, 2533 : 174) ดังปรากฏข้อความที่คุณพุ่มแต่งในระยะหลัง ๆ หลายตอน เช่น

“ลวงแผ่นดินเป็นเกษจอมมงกุฎ
กลับจนรุดเกินริบที่ฉิบหาย
เหลือแต่กลอนกับชีวิตอยู่ติดกาย
จึงพากเพียรเขียนถวายขายปัญญา”
(ส. พลายน้อย, 2533: 174)

การที่คุณพุ่มใช้บทกลอนอันเกิดจากการสร้างสรรค์ทาง

ปัญหาหาเสียงชียามยากไร้ นั้น เหมือนเป็นสิ่งเดียวที่ทำให้คุณพุ่มยังยืนหยัดอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีได้ ลักษณะดังกล่าวนี้ได้เสริมสร้างให้มั่นใจว่า ถ้าบุคคลมี “ปัญญา” อย่างเจนจัดในเรื่องใด ๆ ก็ตาม ย่อมจะเอาตัวรอดได้เสมอ ดังที่คุณพุ่มได้ประกาศความเป็นอหังการนี้ไว้ว่า “โดยสำคัญปัญญาของนารี” และนี่คือภาพลักษณ์อันโดดเด่นของผู้หญิงไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กวีหญิงคนสำคัญที่จะไม่กล่าวถึงไม่ได้คือ คุณสุวรรณ คุณสุวรรณซึ่งเป็นธิดาพระยาอุไทยธรรม (กลาง) ราชินิกุล บางช้าง เป็นกวีหญิงที่มีความคิดสร้างสรรค์ในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คุณสุวรรณมีชื่อเสียงโด่งดัง ในผลงานบทละครเรื่องอุณรุทธหรือเรื่อง และพระมะเหลเถไถ เป็นบทละคร 2 เรื่อง ที่สร้างกระแสความน่าสนใจให้แก่วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ในยุคต้นรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ บทละครเรื่องอุณรุทธหรือเรื่อง เป็นการนำเอาตัวละครหญิง และชายจากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ มาร้อยเรียงร่วมกันอย่างพิถีพิถัน ส่วนบทละครเรื่องพระมะเหลเถไถ คุณสุวรรณได้ใช้ปฏิภาณทางภาษาเล่นล้อผ่านอัจฉริยภาพด้านท่วงทำนองของเสียงได้อย่างน่าสนใจ ดังปรากฏตัวอย่างทั้ง 2 เรื่องตามลำดับ ดังนี้

“เมื่อนั้น กุมภกรรณค่านับรับบรรหาร
กับพระควาวิรัชชาญา รับสั่งแล้วคลานออกมา”
(กรมศิลปากร , 2545: 27)

บทประพันธ์ข้างต้นเห็นได้ชัดว่า กุมภกรรณ จากเรื่องราวรามเกียรติ์ และควาวิรัช จากบทละครนอกเรื่องควาวิ เป็นวรรณกรรมต่างเรื่องกัน

“เมื่อนั้น พระมะเหลเถไถมะเหลเถไถ
สถิตยังแท่นทองกะโปลา สุชาปะละกะเปเล
(กรมศิลปากร, 2545:7)

แม้ว่าการใช้คำ / ภาษาในบทละครข้างต้นจะไม่สื่อความหมายเมื่อแยกออกมาจากข้อความแต่เมื่อรวมอยู่ในบริบทเดียวกันจึงหวั่นของเสียง โดยเฉพาะเสียงสระจะช่วยสื่อสารความหมายได้ในระดับหนึ่ง การที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าบทประพันธ์ทั้ง ๒ เรื่องของคุณสุวรรณนั้น ไม่สื่อความหมายหรือไม่เป็นไปตามขนบวัฒนธรรมวรรณศิลป์ จนนำไปสู่ข้อสรุปว่า คุณสุวรรณมีปัญหาทางจิต ปัจจุบันนักวรรณคดีศึกษาให้ความสำคัญในแง่ที่คุณสุวรรณมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ และคิดนอกกรอบ รวมทั้งเข้าใจลักษณะธรรมชาติของจังหวะของคำ / ภาษา มาสื่อสารได้อย่างมีอรรถรส อีกทั้งมีการนำเอาผลงานข้างต้นไปศึกษาวิเคราะห์อย่างหลากหลายแล้วพบว่า คุณสุวรรณมีความลุ่มลึกทาง “ปัญญา” ในการสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างแนบคาย ดังผลงานศึกษาที่น่าสนใจ ดังนี้

งานศึกษาวิเคราะห์ของ ยุพิน ธชาติรีในส่วนของการสร้างคำในบทละครเรื่องพระมะเหลเถไถพบว่า คุณสุวรรณมิได้สร้างคำ หรือใช้ภาษาอย่างไม่รู้ความหมายหรือกฎเกณฑ์ของภาษา ดังความที่ว่า

“...พบว่าคุณสุวรรณไม่ได้สร้างคำเหล่านั้นอย่างไร้หลักการ หากสร้างโดยกำหนดตัวอักษรโครงสร้างของคำนั้นๆ ไว้ คือพยัญชนะต้นเป็นตัวยืนยันไว้ เปลี่ยนแปลงเฉพาะสระ และวรรณยุกต์บ้าง โดยอาศัยเกณฑ์กำหนดในการสร้างคำของภาษา

ไทยเป็นแบบอย่าง...”

(ยุพิน ธชาติรี, 2517: 36)

ส่วนงานของ จุมพฏ คำสอน กล่าวถึง บทละครเรื่องอุณรุทธหรือเรื่อง ของคุณสุวรรณว่า บทละครเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่เสนอแนวคิดและสื่อสารถึงความเท่าทันกับยุคสมัยที่เรียกว่า “สภาวะหลังสมัยใหม่” (Postmodernity) ในแง่ที่ยังคงแสดงความ “คลุมเครือ” ความ “ไม่ต่อเนื่อง” และ “ไร้ระบบระเบียบ” ดังความว่า

“สำหรับบทละครต่างๆ ไป เมื่อผ่านพ้นมาถึงยุคสมัยปัจจุบัน เราจะพบว่าบทละครพวกนี้ กลายเป็น “สิ่งที่ไม่เท่าทัน” สำหรับยุคสมัยเสียแล้ว แต่สำหรับอุณรุทธหรือเรื่องนั้นกลับเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม “ความคิด” บางอย่างในเรื่องนี้สอดคล้องกับ “ลักษณะ” (Condition) บางอย่างของความคิดที่กำลังเป็นเรื่องที่ถูกเถียงอยู่ในสภาวะสังคมตะวันตก ความคิดเรื่องนี่คือเรื่อง “สภาวะหลังสมัยใหม่” (Postmodernity) อุณรุทธหรือเรื่องสะท้อนให้เห็นถึง “ความคิด” ต่างๆ เหล่านี้ได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำ “ตัวละคร” และ “ฉาก” ที่มีความแตกต่างกัน และอยู่อย่างกระจัดกระจายมาจัดวางให้อยู่ในเรื่องเพียงเรื่องเดียวอย่าง “ไร้ระเบียบ...”

(จุมพฏ คำสอน, 2539: 90)

๑.๓ ภาพลักษณ์ของผู้แหวกขนบทางเพศ

“แหวกขนบทางเพศ” ในบริบทนี้ต้องการจะสื่อสารว่าการคิดหรือปฏิบัติอันต่างไปจากแบบแผนที่ยึดมั่นในยุคนั้นๆ ดังนั้น ภาพลักษณ์ของสตรีแหวกขนบทางเพศ จึงหมายถึงภาพลักษณ์ของสตรีที่คิด หรือปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องเพศในบทบาทใหม่ อันต่างจากที่เคยมีมา ดังปรากฏชัดในบทบาทของกวีหญิงในบริบทประวัติศาสตร์ยุคนี้ 2 ท่าน คือคุณพุ่ม และคุณสุวรรณ ดังจะได้อธิบายตามลำดับ ดังนี้

คุณพุ่ม นอกจากจะเป็นกวีหญิงในยุคนั้นที่ใช้ความรู้ทางการแต่งหนังสือเยี่ยงเดียวกับที่บุรุษหาเสียงชียังเปิดพื้นที่และโอกาสให้เกิดการยอมรับด้วยการสนทนาด้วยชั้นเชิงกวีกับบุรุษอย่างสมเด็จพะปั้นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงเป็นพระยศสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงนายสิทธิ

พลังของความรู้หนังสืออย่างแตกฉานนี้เอง ทำให้คุณพุ่มเป็นกวีหญิงเพียงผู้เดียวในยุคนั้นที่ยืนอยู่ในแถวเดียวกับกวีชายแห่งยุคหรือในบางโอกาสก็ก้าวล้ำผู้ชายไปอีกด้วย ดังที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวิจารณ์ความเป็นผู้มีปฏิภาณไหวพริบ และฝีปากกล้าในเชิงกลอนของคุณพุ่มไว้ ดังนี้

“คุณพุ่มนั้นอีกคนหนึ่งบอก (สัทวา) คล่องแคล่ว ดีทั้งกลอนทั้งความ พวกขุนข้าพเจ้าสองสามคนเคยเข้าไปช่วยบอก สัทวาได้กรมหลวงบดินทร์ฯ ครั้งหนึ่ง คิดไม่ได้เร็วเหมือนท่านแพ้วท่านมา จึงรู้ว่าผู้ที่เล่นสัทวาแต่ก่อนชานาญกลอนมาก” (สมเด็จพะเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2527: 274)

คุณสุวรรณ กวีหญิงอีกท่านหนึ่งสร้างความโดดเด่นแห่งยุคนี้ ด้วยเปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของหญิงไทยที่มี

พฤติกรรมแบบ “รักร่วมห้อง” หรือ “หญิงรักหญิง” ผ่านผลงานเรื่อง “กลอนเพลงยาวเรื่อง หม่อมเปิดสวรรค์” ที่แสดงความน้อยของหม่อมห้าม นางใน 2 คนคือหม่อมสุดกับหม่อมข้า ที่แสดงความสัมพันธ์แบบ “หญิงรักหญิง” ดังนี้

“จะกล่าวถึงหม่อมสุดนุชนาฏ
เป็นข้าบาทพระราชวังบรรสถาน

...

...
ได้เห็นแต่หม่อมข้าคอยข้าใจ
รักใคร่แนบข้างไม่ห่างทรงง

(กรมศิลปากร, 2545: 45)

ความเป็น “หญิงรักหญิง” ในที่นี้ก็คือ นอกจากจะเป็นการนำเสนอบทบาทของผู้หญิงที่เทียบเคียงหรือสวมทับบทบาทของผู้ชาย หรือมองในแง่หนึ่งคือความเท่าเทียมกันลักษณะดังกล่าวนี้ยังสามารถเชื่อมโยงไปถึงอนุภาคการ “อุ้มสม” ในเรื่องพระมเหสีเลไลยก์ที่มีได้อุ้มเอาตัวพระไปสมนาง ตามขนบการอุ้มสมที่นิยมกัน หากอุ้มตัวนางไปสมพระ ลักษณะดังกล่าวแสดงนัยให้เห็นว่า ผู้หญิงก็ควรที่จะอยู่ในบทบาทของผู้เลือก (ผู้ชาย) ได้บ้าง ซึ่งบทบาทนี้เป็นของผู้ชายมาโดยตลอด ในบริบทนี้จึงเห็นความหมายซ่อนเร้นที่แสดงการขัดขืนต่ออำนาจหรือขนบเดิมอยู่

2. ลักษณะเด่นของภาพลักษณ์สตรีในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในหัวข้อที่แล้ว ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ภาพลักษณ์สตรีในบริบทประวัติศาสตร์ในสมัยนี้ไม่ได้เกิดขึ้นได้อย่างลอยๆ หากมีความแนบแน่นกับบริบททางสังคมในด้านต่างๆ ในหัวข้อนี้ จะชี้ชวนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของบริบทข้างต้นทั้งบริบทของสตรีผู้นำทัพ สตรีผู้ชาญปัญญหาเลี้ยงตนด้วยอาชีพการเขียนหนังสือและสตรีผู้แหวกขนบเรื่องเพศนั้น ได้เชื่อมโยงถึงอิทธิพลสำคัญต่อ ภาพลักษณ์ ตัวละครของสตรีในวรรณคดีไทยในยุคนี้เช่นกัน โดยที่ผู้เขียนจะได้เลือกเฉพาะตัวละครหญิงที่มีลักษณะโดดเด่นที่น่าสนใจในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งแบ่งประเด็นวิเคราะห์แยกเช่นเดียวกับหัวข้อที่แล้ว

2.1 ภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ

ตัวละครหญิงในวรรณคดีสมัยนี้มีภาพลักษณ์อันโดดเด่น ในการเป็นผู้นำทัพอันสะท้อนลักษณะของความเท่าเทียมกันของหญิงชายที่จะวิเคราะห์ให้เห็นคือ นางสุวรรณมาลี นางละเวงวันพา จากเรื่อง พระอภัยมณี

นางสุวรรณมาลี การเป็นผู้นำทัพในการรบของนางสุวรรณมาลี แสดงลักษณะของผู้ที่มีใจเด็ดเดี่ยว เข้มแข็งและกล้าหาญ นางสามารถเป็นแม่ทัพบัญชาการรบได้โดยไม่ต้องพึ่งพาพระอภัยมณีเลย อย่างเช่น ตอนที่

ออกเรณูมาตีเมืองผลึก พระอภัยมณีเป็นเพียงทัพหนุนคอยโจมตีข้า เมื่อทัพหลังแตก ส่วนนางสุวรรณมาลีเป็นทัพหน้าต้องเข้าสูรบอย่างเต็มที่ โดยนางเป็นฝ่ายอาสาเข้าต่อสู้ ขณะที่พระอภัยมณีปรึกษากับนางว่าจะรบหรือจะหนี

“นางดูคึกอีกอักเห็นหนักแน่น
ไม่ทดแทนถึงขนาดจะอาจหาญ

ตำริฟนางภักษัตริย์มาจัดการ
จะต้านทานทัพหลวงทะเลวงพัน

(สุนทรภู่, 2553: 367)

นางละเวงวันพา บทบาทความเป็นผู้นำของนางละเวงวันพามีผลอย่างสำคัญจากการที่พ่อและพี่ของนางถูกคนเมืองผลึกฆ่า นางจึงสั่งสมความโกรธแค้น อันนำไปสู่การสร้างความปั่นป่วนให้แก่เมืองผลึกได้อย่างสาหัส และนางเองก็ไม่ยอมยุติศึกแม้จะรักพระอภัยมณีมากเพียงใดก็ตาม พระอภัยมณีเองก็รู้สึกหวั่นเกรงต่อนางมิใช่น้อย ภาพลักษณ์ความเป็นนักรบของนางละเวงปรากฏดังนี้

“นางภักษัตริย์กวัดแก่งพระแสงสู้
ถูกต้องหมู่โจรป่าแทบอาสัญ

ลงรวนเลเห่นพลวัน
นางข้าพันฟาดตายกระจายไป”

(สุนทรภู่, 2553: 420)

ภาพลักษณ์อันเด็ดเดี่ยวและกล้าหาญในฐานะผู้นำด้านการรบของตัวละครหญิงข้างต้นนี้ สร้างความโดดเด่นต่อเนื่องเรื่องจนทำให้เรื่องแพร่หลายต่อมา ทั้งยังได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในแง่มุมต่างๆ มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านบทบาทสตรี

2.2 ภาพลักษณ์ผู้มีปัญญา

“ปัญญา” ในที่นี้หมายถึงรู้ทั่วทั้งเหตุผลต้นปลาย ความรู้ที่เกิดจากการคิดดี คิดอย่างเป็นระบบ ความเข้าใจหลักโยนิโสมนัสการ ตัวละครหญิงในสมัยรัตนโกสินทร์หลายตัวที่เชื่อมั่นในพลังและศักยภาพของปัญญาของตน ดังนี้

นางวาลี หากจะกล่าวถึงตัวละครหญิงที่มีความโดดเด่นและมั่นใจใน “ปัญญาอันเกิดจากการศึกษาและสั่งสมความรู้มานั้นว่ามีความสำคัญมากกว่าบุคลิกอันงดงาม ซึ่งเป็นคุณสมบัติใดๆ ที่หาได้จากผู้หญิงทั่วไป ตัวละครหญิงที่กล่าวนี้คือ นางวาลี อันเป็นตัวละครที่มีปัญญาที่แสดงออกทางคำพูดคำจา ตลอดจนการกระทำที่หาตัวละครอื่นเทียบเคียงได้ยาก

นางวาลีได้ชื่อว่าเป็นผู้หญิงที่ใช้ความรู้เลี้ยงชีพ จนได้เป็นสนมของพระอภัยมณี นางเข้าใจดีว่า ผู้ชายอย่างพระอภัยมณี แม้จะชอบผู้หญิงสวยแต่ก็ต้องการความเด็ดเดี่ยวแข็งแกร่งด้านปัญญาของผู้หญิงเป็นต้น นางจึงทูลถึงความปรารถนาในใจของนางให้พระอภัยมณีทราบ ดังความว่า

“นางทูลว่าข้าน้อยนี้รูปชั่ว ก็รู้ตัวมันคงไม่สงสัย
แต่แสนงามความรู้อยู่ในใจ เหมือนเพชรไพรฑูรย์ผ้าไม่ราด”

(สุนทรภู่, 2553: 266)

นางวาลีมั่นใจว่าความรู้หรือปัญญาของนรีวิญจะสามารถประหารอสุเรนได้โดย “จะพลิกพรวิหพาเป็นอาวุธประหารบุตรเจ้าลังกาให้อาสัญ” ซึ่งหมายความว่านางจะใช้ปัญญาและกรรมทำให้อสุเรนต้องออกแตกตายในที่สุด

นางแก้วหน้าม้า นางแก้วหน้าม้าเป็นตัวละครที่สำคัญอีกตัวหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าเป็นผู้หญิงที่ให้ความสำคัญและเชื่อมั่นในพลังของปัญญา หรืออำนาจของการศึกษาว่าสามารถจะแก้

ปัญหานานัปการได้ ดังเหตุการณ์ตอนที่นางแก้วแสดงความเฉลียวฉลาด และรู้เท่าทันความคิดของพระปิ่นทอง ที่จะหนีนางไปอภิเษกกับนางทศมาลี นางกล่าวประชดประชันอันเป็นการแสดงให้เห็นว่า นางรู้เท่าทันความคิดนี้แล้ว

“บัดนั้น
ขอบผดสิ่งใดก็ไม่มี

นางแก้วตอบว่าน่าบัดสี
ด่าตีไกรธขว้าว่ากระไร”
(กรมศิลปากร, 2544: 195)

ก่อนที่พระปิ่นทองจะเดินทางไปอภิเษกกับนางทศมาลี ได้สั่งให้นางแก้วมีลูกไว้คอย หากไม่สามารถมีได้จะประหารนางเสีย ในเหตุการณ์ดังกล่าว นางได้แสดงความเฉลียวฉลาดในการหยั่งรู้นิสัย “ชาย” อย่างพระปิ่นทองที่ไม่ต่างจากชายทั่วไป ซึ่งชื่นชมหรือประเมินค่าความเป็น “หญิง” จากรูปลักษณะภายนอก นางจึงให้อูบายแปลงเป็นหญิงงามไปดักกรอพระปิ่นทองและได้สมครสังวาสจนนางตั้งครรภ์ นางแสดงความแยบยลและชั้นเชิงเหนือกว่าพระปิ่นทองทุกประการ จนสามารถนำพระขำมรงค์และผ้าสไบที่พระปิ่นทองฝากให้ลูกเมื่อคลอดออกมา ซึ่งกลายเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงว่าพระปิ่นทองคือพระราชบิดา (อควิทย์ เรืองรอง, 2549 : 57-112)

นางรจนา นางรจนาตัวละครเอกฝ่ายหญิงจากละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 วรรณคดีเรื่องนี้มีความแพร่หลายมากเรื่องหนึ่ง ซึ่งเดิมเชื่อกันว่าดัดแปลงอยู่ในรูปของนิทานพื้นบ้าน และชาดกในปัญญาสาธก จากนั้นก็ไปปรากฏในรูปของละครนอกในสมัยอยุธยา และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามลำดับ

นางรจนา เป็นตัวละครหญิงที่ใช้ “ปัญญา” ในการพิชิตพิเคราะห์เนื้อแท้ของคนอย่างพระสังข์ที่ซ่อนรูปในร่างเงาะ โดยนัยแล้ว นางรจนา คือ คนที่มองหรือใคร่ครวญต่อสรรพสิ่งด้วย “ตาใน” อันหมายถึงมองด้วยปัญญา ทั้ง ๆ ที่เรื่องสังข์ทองนี้ ไม่ว่าจะเป็นท้าวสามนต์และนางมณฑา ต่างก็สนใจ “รูปลักษณะ” ของกษัตริย์ต่างแดนที่มาเสนอตัวให้ราชธิดาได้เลือก ดังข้อความที่ว่า “หน้าตาคนสันขย่น้อย” “คนไหนรูปร่างกระจอยร่อย” ฯลฯ แต่นางรจนากลับเลือกเงาะด้วยเหตุผลที่ว่า “รูปพี่เป็นทองต้องใจรัก” นั่นก็หมายความว่านางพอใจในการเลือกเงาะเพราะ “นางเห็นรูปสุวรรณอยู่ชั้นใน” ซึ่งคนอื่นมองไม่เห็น “รูปทอง” ของเงาะก็คือคุณค่าหรือคุณงามความดีที่ถูกห่อหุ้มไปด้วยความอัปลักษณ์ ลักษณะที่น่าสนใจต่ออนุภาค (Motif) การเลือกคู่ครองของนางรจนานี้ ก็คือ นางเลือกในสิ่งที่ทั้งท้าวสามนต์และนางมณฑาตลอดจนพระราชธิดาทั้ง 6 ไม่เคยคิดจะเลือกนั้นก็หมายความว่า นางรจนามั่นใจใน “ปัญญา” ของตน และไม่พะวงกับการที่จะดำรงตนในลักษณะสวน / ทวนกระแส อีกทั้งการเลือกคู่ครองนี้ ยังอาจอธิบายได้ว่า ผู้หญิงอย่างนางรจนา สามารถที่จะเป็น “ผู้เลือก” ไม่ใช่ผู้ “ถูกเลือก” ในสิ่งที่ตนปรารถนาได้ โดยเฉพาะการเลือกคู่ครองได้เอง โดยไม่ต้องให้พ่อแม่เป็นผู้เลือกให้

นางนพมาศ หรือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์เป็นวรรณคดีคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีชื่อเรียกเป็น 3 ชื่อคือ 1. นางนพมาศ 2. เรวดีนพมาศ และ 3. ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เดิมเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย แต่นักวรรณคดีศึกษาได้ศึกษาและมีข้อสรุปตรงกันแล้วว่า เมื่อพิจารณาสำนวนโวหารแล้ว เป็นหนังสือที่แต่งในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เองคือในสมัยรัชกาลที่ 2 หรือ รัชกาลที่ 3 โดยเฉพาะรัชกาลที่ 3 มีส่วนสำคัญต่อการพระราชนิพนธ์เรื่องแทรกไว้ตอนหนึ่ง ดังที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ให้ทัศนะไว้ในคำนำเรื่องนางนพมาศไว้

ว่า

“...หนังสือเรื่องนางนพมาศนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์แทรกไว้ตอนหนึ่ง เปรียบเทียบกิริยาของข้าราชการฝ่ายในเป็นเชิงปริภาษ แต่จะเป็นตรงไหนไม่ปรากฏ...”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545: 8)

นางนพมาศ นอกจากจะฉายภาพของความเป็นผู้หญิงในอุดมคติ ซึ่งถึงพร้อมตามแบบฉบับของวรรณกรรมคำสอนโดยทั่วไป กล่าวคือ มีคุณลักษณะอันโดดเด่นด้านการประพฤติตนให้เป็นที่รักของผู้หญิงชาววังทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย และประพฤติตนให้เป็นที่เมตตาของพระมหากษัตริย์

ภาพลักษณ์อันโดดเด่นอีกประการหนึ่งของนางนพมาศคือ ความเป็นผู้มี “ปัญญา” มีความเฉลียวฉลาด โดยที่เรื่องนี้นางนพมาศเป็นผู้เล่าเรื่องของตนเอง โดยใช้สรรพนามแทนตัวว่า “ข้าน้อย” และเมื่อนางจะกล่าวถึงตัวเองในเชิงคุณลักษณะก็จะเน้นในเชิงปัญญา ดังปรากฏถ้อยคำอันแสดงคุณลักษณะด้านนี้อยู่ในความถี่สูง ซึ่งเป็นการเน้นย้ำคุณลักษณะข้อสำคัญของผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างชัดเจนดังปรากฏในข้อความบางส่วน ดังนี้

“...เมื่อข้าน้อยนี้ปฏิสนธิในครรภ์มารดา ๆ นิमितฝันว่าได้เยี่ยมบุญชพระเจ้าแผ่นดินชมแสงพระจันทร์...ว่าจะได้บุตรเป็นธิดาจะมีบุญวาสนา พร้อมด้วยสติปัญญา แต่ข้าน้อยรำเรียนสรรพวิชาการทั้งมวลตั้งแต่ 7 ขวบ จนจำเรียนจนอายุได้ 15 ปี...นับว่าเป็นสตรีนักปราชญ์ฉลาดรู้คดีโลกคดียุทธ...”

(สุจิตต์ วงษ์เทศ , 2545: 29 – 35)

2.3 ภาพลักษณ์ของผู้แหวกขนบเรื่องเพศ

ได้กล่าวแล้วว่า ผู้หญิงไทยแต่ไหนแต่ไรมานั้น ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพของลูก เมีย และแม่ก็ไม่สามารถที่จะกำหนดชีวิตของตนเองได้ ยิ่งเรื่องเพศยิ่งแล้ว ตัวละครหญิงและผู้หญิงไทยต่างก็ได้รับผลกระทบจากวาทกรรม “แม้จะรักรักไว้ในอารมณียอรักชมนอกหน้าเป็นราคะ” ของผู้หญิงที่มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ จากวรรณกรรมคำสอนสตรีจำนวนมาก

แต่อย่างไรก็ตามมีตัวละครหญิงในยุคนี้ที่กล้าตอบโต้กับขนบเรื่องเพศนี้ได้ที่น่าสนใจ ดังจะกล่าวตามลำดับ คือ

นางวาลี นางวาลีผู้มีปัญญาจากเรื่องพระอภัยมณี แม้ นางจะรู้ / เข้าใจตัวเองเป็นอย่างดีว่ารูปลักษณ์ไม่งดงามแต่นางมีปัญญา พระอภัยมณีควรจะเลี้ยงนางไว้เพราะจะได้ทำประโยชน์ให้ หากไม่เลี้ยง / รับนางไว้เป็นสนมเห็นว่าเป็นคนดี ๆ จะให้ความเคารพยำเกรงในตัวพระอภัยมณี ดังความที่ว่า

“นางนบอบตบอสรพจนารถ

คุณพระบาทกรุณาจะหาไหน

แต่ยศศักดิ์จักประทานประการใด

ไม่ชอบใจเจตนามาทั้งนี้

ด้วยเปลี่ยวใจไม่มีที่เห็น

จะขอเป็นองค์พระมเหสี

แม้โปรดตามความรักจะภักดี

ถ้าแม้นมีเมตตาจะลาไป”

(สุนทรภู่, 2553: 266)

และ

“นางทูลว่าข้าน้อยนี้รูปชั่ว
ก็รู้ตัวมันคงไม่สงสัย
แต่แสนงามความรู้อยู่ในใจ
เหมือนเพชรไฟทวยฟ้า ไม่ราศี
แม้ทรงศักริกรัโถมประโลมสวาท
ไม่เลียงปราศัญไวยำรุงซึ่งกรุงศรี
ก็ผิดอย่างทางข้าเนียมประเวณี
เห็นคนดีจะไม่มาสมาคมักดี”

(สุนทรภู่, 2553: 266)

การเลี้ยงนางไว้หรือรับนางไว้ ก็หมายความว่ารับไว้ในฐานะของสนม ซึ่งนับว่านางวาสมีความกล้าหาญอย่างยิ่งยวดที่ท้าทายหรือโต้ตอบกับชนบทที่หญิงไม่ควรเสนอตัวให้ชายก่อน

นางแก้วหน้าม้า ตัวละครหญิงที่เสนอตัวให้ชายก่อนอีกด้วยตัวหนึ่งคือ นางแก้วหน้าม้า เพราะนางยื่นคำขาดว่า หากพระปิ่นทองต้องการว่าวคืนซึ่งนางเก็บได้นั้น มีเงื่อนไขอยู่ประการเดียวคือ จะต้องมาเป็นสามีของนาง

“แม้นยอมเป็นภักศาสามี ว่าวของพินนี้จะคืนให้
สิ่งอื่นหมิ่นแสนทั้งแดนไตร ข้าไม่ชอบใจอย่างเจรจา”
(กรมศิลปากร, 2544: 241)

พฤติกรรมเยี่ยงนี้สะท้อนให้เห็นว่า นางเป็นผู้หญิงที่มีความมั่นใจสูง แต่เป็นวิธีที่คนสมัยนั้นคงรับได้ยาก เพราะเป็นความคิดที่ก้าวหน้าอยู่มาก

นางตะแลงแกง ตัวละครหญิงจากบทละครเรื่องพระมเหศวรที่ คุณสุวรรณสร้างสรรคด้วยภาษาอย่างที่ต้องใช้กระบวนการของการถอดรหัสทางความหมาย

ประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่ อนุภาคเรื่องการ “อุ้มสม” ของวรรณกรรมเรื่องนี้ที่พระอินทร์อุ้มเอาพระมเหศวรไปสมนางตะแลงแกง ซึ่งผิดจากชนบทการอุ้มสมโดยทั่วไปที่จะอุ้มเอาตัวละครฝ่ายหญิงไปสมกับตัวละครฝ่ายชาย เช่น เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์ เป็นต้น การที่พระอินทร์อุ้มเอาตัวละครฝ่ายชายคือพระมเหศวรไปสมกับนางตะแลงแกงนั้น โดยนัยหมายถึง ผู้หญิงสามารถที่จะเลือกกำหนดเรื่องความรักได้ ไม่ใช่ผู้ชายเป็นผู้เลือกได้เพียงอย่างเดียว

จะเห็นได้ว่า ตัวละครหญิงดังได้กล่าวแล้วนี้มีลักษณะแหวกชนบทเรื่องเพศอันเป็นลักษณะเฉพาะที่ไม่ปรากฏมากนักในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ จึงเป็นตัวละครหญิงที่ได้รับการจดจำ และกล่าวถึงอยู่เป็นนิจ

การเสริมสร้างภาพลักษณ์ของสตรีในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกับปัจจัยเกื้อกูลด้านการศึกษา

ภาพลักษณ์อันโดดเด่นทั้ง 3 ประการของทั้งผู้หญิงในบริบทประวัติศาสตร์ และตัวละครหญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ได้อธิบายไปแล้วนั้น พบว่ามีปัจจัยสนับสนุนอันสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างความมั่นใจของภาพลักษณ์สตรีไทยในยุคนี้คือ “พลาญาภาพของการศึกษา” ทั้งสิ้นเป็นที่เข้าใจกันอย่างกว้างขวางแล้วว่า การศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาของมนุษย์โดยมองเป็นองค์รวม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ต้องนำไปสู่การพัฒนา อย่างเกื้อกูลต่อตนเองและสังคม สังคมที่พัฒนาคือสังคมที่อยู่บนฐานคติอันแนบแน่นกับการศึกษา และนัยของการศึกษาในบริบทนี้คือสรรพความรู้ทั้งหลายทั้งปวงที่กวีหญิง หรือผู้หญิง

ในบริบทประวัติศาสตร์และตัวละครหญิงในยุคนี้ต่างใช้การศึกษาเป็น “เครื่องมือ” ในการสร้างภาพลักษณ์ให้โดดเด่นได้อย่างน่าสนใจ เช่นการศึกษาของกวีหญิงในยุคนี้อย่างคุณพุ่ม และคุณสุวรรณได้รับ ซึ่งจะได้อธิบายถึงพอสังเขป เพราะในส่วนภาพลักษณ์ของผู้มีปัญญา ได้วิเคราะห์ให้เห็นในความรอบรู้ด้านอักษรศาสตร์ไว้แล้ว

คุณพุ่ม เป็นกวีหญิงในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นผู้ที่มีปากกล้าในเชิงสัทวา โดยเฉพาะในบทบุษบา และด้วยเหตุที่พอกอยู่บริเวณใกล้ท่าเรือจ้างข้างเหนือท่าพระ (ปัจจุบันคือท่าช้างวังหลวง) จึงได้รับขนานนามว่า “บุษบาท่าเรือจ้าง”

อาจกล่าวได้ว่า คุณพุ่มคงได้รับการศึกษาอบรมดีกว่าสตรีอื่นๆ ในยุคนั้น เพราะสมัยก่อนไม่นิยมให้สตรีได้รับการศึกษาทัดเทียมกับบุรุษ ด้วยเกรงจะแต่งเพลงยาวโต้ตอบกับบุรุษ แต่คุณพุ่มกลับปฏิบัติตรงข้าม กล่าวคือ นำความรู้ทางอักษรศาสตร์มาใช้ในการแต่งเพลงยาว แต่งบทกลอนดอกสร้อยสัทวาโต้ตอบกับบุรุษ และมีผู้ไปมาหาสู่โดยเฉพาะผู้มีบรรดาศักดิ์ทั้งหลายเพื่อแต่งเพลงยาว และบทสัทวากับคุณพุ่มอยู่เนืองๆ

คุณสุวรรณ มีความสามารถในการแต่งกลอนเพลงยาว นิราศ และกลอนบทละคร ผลงานของคุณสุวรรณเท่าที่ปรากฏและตีพิมพ์เผยแพร่ได้แก่ กลอนเพลงยาวเรื่องหม่อมเปิดสวรรค์ เรื่องพระอาการประชวรของกรมหมื่นอภัยสุทธาเทพ บทละครเรื่องพระมเหศวร และอนุสรณ์เรื่อง บทละครของคุณสุวรรณมีลักษณะเด่นด้านการใช้ภาษาที่ส่อให้ซับซ้อน ตลอดจนพฤติกรรมของตัวละครที่ผิดฝาผิดตัวจากต้นฉบับเดิม จึงทำให้ได้รับการจดจำสืบเนื่องมาทุกยุคทุกสมัย ผู้ที่จะรังสรรค์ได้ดีถึงระดับนี้ แสดงว่าจะต้องได้รับการศึกษาด้านวัฒนธรรมทางหนังสือมาอย่างดี

ส่วนการศึกษาของตัวละครหญิงในวรรณคดียุคนี้ต่างชี้ชัดว่า การศึกษามีพลังอำนาจเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคม และสร้างความมั่นใจในความคิด และการกระทำของตัวละครดังเห็นได้จากตัวละครหญิงที่แสดงภาพลักษณ์โดดเด่นอันเนื่องมาจากพลาญาภาพของการศึกษา ดังนี้

นางละเวง นางเป็นผู้มีความรู้เรื่องเวทมนต์คาถา ทำเสน่ห์ รู้เรื่องหลักราชการ นางเป็นกษัตริย์ครองเมืองลังกาตั้งแต่อายุ 16 ปี นางมีจิตใจเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว และรู้หลักการปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างดี เมื่อนางยกเมืองลังกาให้พระมิ่งคลาพระโอรส นางได้สอนเรื่องการปกครองคนแก่ลูกว่า

“พ่อเอาใจให้พลพลนิกร ให้ถาวรพลสวัสดิ์กำจัดภัย
พระรับสั่งบังคับมกัมศิโรตน์ สมประโยชน์นี้ฉันจะมีไทน”
(สุนทรภู่: 2553: 816)

และเมื่อเห็นว่ามิ่งคลาหมกมุ่นอยู่กับการทำสงครามแย่งชิงเมืองมากเกินไปก็ได้เขียนสาเรเตือนสติให้ใช้ทศพิชราชธรรมอันเป็นธรรมะสำหรับกษัตริย์ เป็นแนวทางให้ปกครองบ้านเมืองอย่างสงบร่มเย็น นางละเวงกล่าวว่ากษัตริย์เป็นปิ่นประเทศ มีเกียรติยศปรากฏไกล ให้รักษากันเมืองไว้ให้ดี ไม่ควรไปรบราสร้างศัตรู ผู้ที่เป็นกษัตริย์ต้องถึงพร้อมด้วยทศพิชราชธรรม คือมีความเมตตากรุณาให้ทานแก่ผู้ยากไร้ ยอรักรักรองของของคนอื่นอย่าไฝเอาทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่พูดโกหก ตัดสินความตามจริง รักษากฎหมาย ใช้ความคิดไตร่ตรองไม่ด่วนตัดสินความ ให้รางวัลแก่ผู้ทำความชอบ มีความเที่ยงธรรม และไม่คิดริษยาพยาบาท ดังความว่า

“...

ภาพลักษณ์สตรีในบริบทประวัติศาสตร์ยุคนี้ ในประเด็น ภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ ศึกษาผ่านภาพลักษณ์อันมีลักษณะร่วมกันของท้าวเทพกษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุนารี ในด้านคุณลักษณะของความเด็ดเดี่ยว และกล้าหาญในด้านผู้นำทัพ ภาพลักษณ์ของผู้มีปัญญา ศึกษาผ่านภาพลักษณ์ของคุณพุ่มและคุณสุวรรณ ในฐานะของกวีหญิงแห่งยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นผู้ใช้ “ปัญญา” ความรอบรู้ในทางอักษรศาสตร์ หรือทางหนังสือหาเลี้ยงชีพทั้งในฐานะของปฏิภาณกวีมีปากกล้าในเชิงเพลงยาวและสักวา จนได้รับฉายาว่าเป็น “บุษบาทำเรื่องจ้าง” และในฐานะของกวีผู้มีความคิดสร้างสรรค์ที่รังสรรค์บทละครอย่างพระมเหศวรเถา และอุณรุทร้อยเรื่องจนก่อให้เกิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ข้ามผ่านกาลเวลาและถิ่นที่มาจากทุกวันนี้ ส่วนภาพลักษณ์ของผู้แหวกขนบเรื่องเพศ ในบทความนี้หมายถึงการคิด หรือปฏิบัติต่างไปจากแบบแผนที่ยึดกันในยุคนั้นๆ ภาพลักษณ์ของสตรีแหวกขนบทางเพศจึงหมายถึงภาพลักษณ์ของสตรีที่คิดหรือปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องเพศในบทบาทใหม่อันต่างจากที่เคยมีมา ในประเด็นนี้ศึกษาผ่านภาพลักษณ์ของคุณพุ่ม และคุณสุวรรณ ในแง่ของคุณพุ่มนั้น แสดงให้เห็นว่าเป็นกวีหญิงที่ร้อยเรียงบทประพันธ์ได้อย่างชำชอง นอกจากใช้หาเลี้ยงชีพแล้วยังเปิดพื้นที่ และโอกาสให้เกิดการยอมรับด้วยการสนทนาแบบชั้นเชิงกวีกับบุรุษอันถือได้ว่า เป็นกวีหญิงเพียงผู้เดียวในยุคนีที่ยืนอยู่ในแถวเดียวกับกวีชายแห่งยุค ส่วนคุณสุวรรณ กวีหญิงอีกท่านหนึ่งก็สร้างความโดดเด่นแห่งยุคนี้ไม่แพ้กัน กล่าวคือ เป็นผู้เปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ ของหญิงไทยที่มีพฤติกรรมแบบ “รักร่วมห้อง” หรือ “หญิงรักหญิง” ผ่านผลงานกลอนเพลงยาวเรื่องหม่อมเปิดสวรรค์ ที่แสดงนัยของหม่อมหำนางใน 2 คนที่แสดงความสัมพันธ์แบบ “หญิงรักหญิง”

ลักษณะเด่นของภาพลักษณ์สตรีในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเด่นของตัวละครหญิงในวรรณคดียุคนี้ใน 3 ประเด็น คือ ภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ ภาพลักษณ์ของผู้มีปัญญา และภาพลักษณ์ของผู้แหวกชนบเรื่องเพศ

ภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ ของตัวละครหญิงในวรรณคดียุคนี้ศึกษาผ่านตัวละคร 2 ตัว คือ นางสุวรรณมาลี และนางละเวง วนพาจากเรื่องพระอภัยมณี ลักษณะร่วมของการเป็นผู้นำทัพของนางสุวรรณมาลี และนางละเวง คือความเด็ดเดี่ยว และกล้าหาญของตัวละครหญิง ตัวละครหญิงตัวแรกสามารถเป็นแม่ทัพบัญชาการรบโดยไม่ต้องพึ่งพาพระอภัยมณี ส่วนตัวหลังนั้นแม้จะผันตัวเองมาเป็นผู้บัญชาการรบอันเกิดจากแรงบีบบังคับโกรธแค้นมาจากพ่อและพี่ชายถูกฆ่า แต่นางก็ได้สร้างความป่วนวุ่นวายให้แก่พระอภัยมณีจนรู้สึกหวั่นเกรงอยู่มาก ความโดดเด่นของภาพลักษณ์ผู้นำทัพนี้เองที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้เรื่องพระอภัยมณีได้รับความนิยม และแพร่หลายทั้งยังได้รับการวิพากษ์วิจารณ์แง่มุมต่างๆ อย่างมากโดยเฉพาะด้านบทบาทสตรี ภาพลักษณ์ของผู้มีปัญญา ศึกษาผ่านภาพลักษณ์ของตัวละครหญิง 4 ตัว คือ นางวาลี นางแก้วหน้าม้า นางรจนาและนางนพมาศ ภาพลักษณ์ของตัวละครหญิงทุกตัวแสดงให้เห็นว่าได้ใช้ “ปัญญา” อันเกิดจากความรอบรู้ในการแก้ปัญหาทั้งในเรื่องบ้านเมือง เรื่องความเข้าใจ และหยั่งถึงคุณค่าอันแท้จริงของมนุษย์จนทำให้เกิดความโดดเด่นขึ้นมา ส่วนภาพลักษณ์ของผู้แหวกชนบเรื่องเพศ ศึกษาผ่านตัวละคร 3 ตัวคือ นางวาลี นางแก้วหน้าม้า และนางตะแลงแกง ตัวละคร 2 ตัวแรกแสดงภาพลักษณ์ในฐานะตัวละครหญิงแต่เสนอตัวให้ฝ่ายชายก่อนอย่างตรงไปตรงมา ส่วนนางตะแลงแกงนั้นเป็นภาพแทนของผู้หญิงที่ต้องการที่จะเลือกผู้ชายด้วยตนเองผ่านนัยของอนุภาคการ “อุ้มสม” ที่พระอินทร์อุ้มเอาพระมะเหลเถไถมาสมนาง

ส่วนประเด็นสุดท้าย คือ การเสริมสร้างภาพลักษณ์ของสตรีในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกับปัจจัยเกื้อหนุนด้านการศึกษา จากที่ได้วิเคราะห์มาทั้งหมดนี้ ชี้นำว่าการศึกษาบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมสร้างภาพลักษณ์ของผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้งตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยยุคนี้ และผู้หญิงในประวัติศาสตร์ตามลำดับ เช่นนางละเวง นางสุวรรณมาลี นางวาลี นางนพมาศ คุณพุ่ม และคุณสุวรรณได้ใช้พละการภาพของการศึกษา ทั้งการศึกษาในเรื่องเดียวกับที่ชายศึกษาคือเรื่องกลศึก การบริหารบ้านเมือง เรื่องกฎระเบียบ และเรื่องของฤกษ์ยามนาที โสยศาสตร์ การศึกษาเรื่องขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ รูปแบบของการศึกษามักเป็นการศึกษาตามอริยาศัยคืออยู่ที่บ้าน ที่วัง และถ่ายทอดผ่านตำราคือศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง หรือมีผู้ใหญ่ (ผู้รู้) เป็นผู้ถ่ายทอดให้การศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมา มีความหมายสอดคล้องเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมื่อมีการจารึกเรื่องราวสำคัญ ๆ ไว้ที่วัดโพธิ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ดังนั้นการศึกษาจึงไม่ใช่เป็นเรื่องของผู้ชายหรือผู้หญิงชั้นสูงอีกต่อไปหากหญิงสามัญชนก็มีโอกาสได้รับความรู้มากขึ้น การมีความรู้ หรือมีการศึกษาอันนำไปสู่การมี “ปัญญา” โดยเฉพาะ “ปัญญาของนารี” หรือผู้หญิงที่มีการศึกษา จึงมิใช่เสาะหามาได้ง่ายดายเป็นแต่ต้องก่อปรด้วยความวิริยะ ดังนั้น ผู้หญิงที่มีปัญญาจึงมั่นใจ และภาคภูมิใจในการที่จะสื่อสารความรู้ ความคิดต่อผู้คนในสังคม ตอบโต้กับทุกผู้ทุกนามได้ ดังแสดงออกด้วยภาพลักษณ์ของผู้นำทัพ ผู้มีปัญญา และผู้แหวกชนบเรื่องเพศ อันสะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาได้พัฒนา “คน” ให้กลายเป็นผู้รู้ ผู้

กล้าได้อย่างมั่นใจ ภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของความเป็นผู้หญิง / ความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน

เอกสารอ้างอิง

- จุมพล คำสนอง. (2539). **วรรณกรรม อำนาจ และความบ้า: บทวิเคราะห์ทางการเมืองว่าด้วยอำนาจกับวรรณกรรมของคุณสุวรรณ.วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- Jumpoj Kumsnong. (1996). **Literature, Power and Madness : A Political Analysis of Power and Khun Suwan's Literary Works.** A Thesis Master of Arts, Government Program. Graduate School. Chulalongkorn University.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. **พระพุทธศาสนาและฐานะของผู้หญิงในธรรมศาสตร์** 12 : 1 (มีนาคม, 2526) : 161.
- Chatsuman Kabilsing. **Women Status and Buddhism in Thammasart** 12: 1 (March, 1983): 161.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2527). **คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก.** กรุงเทพมหานคร : รวมสาสน์.
- Damrong Rajanubhab, HRH Prince. (1984). **Hearty as I have Known.** Bangkok: Ruamsarn Press.
- ประชุมเพลงยาวฉบับหอสมุดแห่งชาติ.**(2507). กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา.
- Prachum Plengyao, Version of National Library.** (1964). Bangkok: Klangwittaya Press.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2549.) **เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- Pranee Wongdesh. (2006). **Gender in Southeast Asia .** Bangkok: Matichon Press.
- ยุพิน ธาศรี. (2517). **วิเคราะห์วรรณกรรมคุณสุวรรณ. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- Yupin Tachasri. (1974). **An Analytical of Khun Poom's Literature.** Thesis Master of Education. Graduate School. Education College.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. (2534). **“ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทย สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 1893 – 2394).” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- Ruenruthai Sujjapun. (1992). **Female Characters in Thai Literature of Ayutthaya and Early Ratanakosin Period (1350-1851).** Thesis Master of Arts. Graduate School. Chulalongkorn University.
- ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. (2537). **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น: การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- Siraporn Thitathan Nathalang. (1994). **Folktales and Play in The Rural :The Study of Folklore in Thai Context.** Bangkok: Matichon Press.
- ศิลปากร กรม. (2544). **บทละครนอกเรื่องแก้วหน้าม้า.**

กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์.

Fine Arts Department. (2001). **Kaewnama Lakhonnok**

Script. Bangkok: Jongjaroenkarnpim Press

ศิลปากร กรม. (2545). **บทละครเรื่องพระมะเหลเถไถ บทละครเรื่องอุณรุทธร้อยเรื่อง กลอนเพลงยาว เรื่องหม่อมเป็ดสวรรค์ กลอนเพลงยาวเรื่องพระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ และบทละครเรื่องระเด่นลันได.** กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ.

Fine Arts Department. (2002). **Drama of Phra Malethelai,**

Unnarootroiruang, Radenraidai and Poet

of Mompedsawan, Sickness of Prince

Absorntheapsuda. Bangkok: Silapabannakarn

Press.

ส.พลายน้อย (สมบัติ พลายน้อย). (2533). **กวีสยาม.**

กรุงเทพมหานคร: บำรุงสาสน์.

Sor Plainoi (Sombat Plainoi). (1990). **Siam Poet.** Bangkok:

Bumrungsarn Press.

สุกัญญา สุจนายา. (2525). **เพลงปฎิพากย์ : บทเพลงแห่ง**

ปฏิภาณของชาวบ้านไทย. กรุงเทพมหานคร:

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

Sukanya Sujachaya. (1980). **Dialogue Songs :The Wisdom**

Song of Local Thai. Bangkok: Department

of Cultural Promotion.

สุนทรภู่. (2553). **พระอภัยมณี.** กรุงเทพมหานคร: องค์การค้า

ของ สกสค.

Sunthorn Phu. (2010). **Phra Aphai Mani.** Bangkok: Office of

The Welfare Promotion Commission for Teacher

and Education.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2545). **ไม่มีนางนพมาศ**

ไม่มีลอยกระทงสมัยสุโขทัย. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: มติชน.

Sujit Wongdesh (Editor). (2002). **No Nang Noppamas and**

No Loy Krathong in The Sukhothai. 3rd

Edition. Bangkok: Matichon Press.

อนุนานราชธน, พระยา. **หิโตปเทศ.** กรุงเทพมหานคร:

บรรณาการ, 2507.

Anuman rajadhon, Phraya. (1964). **Hitopadesha.** Bangkok:

Bannakarn Press.

อัศวินยี่ เรื่องรอง. (2549). “เมื่อ “หญิง”ประกาศชัยเหนือ “ชาย ” :

บทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมเรื่อง “แก้วหน้าม้า” ใน

สังคมไทยใน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง

บทบาทของคติชนกับสังคมไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2) .

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Akhawit Ruengrong. (2006). “When Female Conquer Male :

Function of Kaew Nama in Thai Context”

in **The Role of Literature and Songs in The**

Traditional Beliefs of Thai Society.2nd Edition.

Bangkok : Chulalongkorn University.